

ROKODELSTVO V SEDANJOSTI IN PRIHODNOSTI

Pregledni znanstveni članek | 1. 02
Datum prejema: 8. 7. 2025

Izvleček: Avtorici v članku obravnavata sodobne raziskovalne in politične pristope k rokodelstvu ter poudarjata premike v razumevanju njegove vloge. Pokazeta, kako rokodelstvo presega dediščinske in gospodarske okvire ter postaja prostor družbene refleksije in ponovnega spraševanja o razmerjih med znanjem, telesnostjo, tehnologijo in ustvarjalnostjo. Poseben poudarek namenjata tradicionalnim gradbenim znanjem ter analizi slovenskih in evropskih pobud, ki rokodelstvo umeščajo v trajnostne in kulturne politike prihodnosti.

Ključne besede: rokodelstvo, Slovenija, nesnovna kulturna dediščina, tradicionalna gradbena znanja, sodobnost

Abstract: The article examines contemporary research and policy approaches to handicraft, highlighting the changes in the understanding of its role. It shows how handicraft is moving beyond heritage and economic frameworks to become a space of social reflection and a site for questioning the relationships between knowledge, embodiment, technology, and creativity. Particular attention is given to traditional building knowledge and the analysis of Slovenian and European initiatives that position handicraft within sustainability and cultural policies for the future.

Keywords: handicrafts, Slovenia, intangible cultural heritage, traditional building knowledge, present time

Uvod

V zadnjih letih lahko v javnem diskurzu opazimo spremembo v obravnavi rokodelstva. Čeprav je bilo morda prej obravnavano predvsem kot praktična dejavnost ali kot del kulturne dediščine, se zdaj vse pogosteje prikazuje kot sredstvo za razmislek o sodobnem življenju. To pomeni, da rokodelstvo ni več samo praktična ali estetska dejavnost, temveč tudi način, na katerega lahko razmišljamo o tem, kako živimo. Ta premik odraža porast prispevkov, ki rokodelstvo povezujejo z vprašanji 'dobrobiti' (ang. *well-being*), ustvarjalnosti, skupnostnega delovanja ipd. Takšni so npr. medijski prispevki o veščinah, ki »plemenitijo roke in duha« (Rokodelstvo 2023), ter pobude, ki rokodelstvo povezujejo s trajnostnimi, družbenimi in vključujočimi praksami. Samoorganizirane iniciative, kot sta npr. No-Border Craft, ki s skupnostnim kvačkanjem obravnava vprašanja migracij in opolnomočenja (No-Border Craft 2025), in iniciativa Razkrite roke, ki poudarja pomen rokodelskih veščin za vključevanje priseljenc v lokalno okolje (Razkrite roke 2017). Tovrstne pobude in prispevke v množičnih medijih lahko razumemo kot pokazatelje širše družbene premene.

Podobno tudi v sodobni etnološki in antropološki literaturi številni avtorji (Wilkinson-Weber in DeNicola 2016; Rennstam 2021; Wood 2021; Vincent in Brandellero 2023) opozarjajo, da rokodelstvo ni (le) predmet ohranjanja ali kulturne reprezentacije, temveč analitično relevantno polje sodobnih družbenih procesov. Rokodelske prakse vse pogosteje vstopajo v polja kreativne ekonomije, politične

participacije in ekološke etike ter se povezujejo z gibanji, kot je npr. odrast (Rennstam 2021).

Na večplastnost področja kaže tudi aktualna zakonodaja o rokodelstvu v Sloveniji. Zakon o ohranjanju in razvoju rokodelstva – ZORR (ZORR 2023), ki je nastal na pobudo strokovne javnosti in drugih deležnikov (Stanonik 2022: 40), je prvi zakon, ki poskuša rokodelstvo v Sloveniji sistemsko urediti.¹ Povedno je že samo dejstvo, da je Zakon nastal pod okriljem Ministrstva za gospodarstvo, turizem in šport; rokodelstva ne opredeljuje le kot element kulturne dediščine, pač pa tudi kot področje z razvojnim, vzgojno-izobraževalnim in tržnim potencialom. Na drugi strani pa predlog novega Zakona o varstvu kulturne dediščine (ZVKD-2) rokodelstvo trdno umešča v kontekst (nesnovne) kulturne dediščine.

Podoben preplet razvojnih in varstvenih pristopov je mogoče opaziti tudi v evropskih politikah. Od osemdesetih let 20. stoletja so evropski dokumenti prepoznali rokodelska znanja kot pomemben potencial tako v gospodarskem sektorju kot pri ohranjanju kulturne dediščine. Svet Evrope je s priporočiloma št. (81)13 in (86)15 poudaril pomen rokodelstva pri ohranjanju tradicionalnih panog in arhitekturne dediščine (Donkin 2004: 14–15), pozneje pa so Unescova priporočila (1993) tlakovala pot Konvenciji o varovanju nesnovne kulturne dediščine iz leta 2003 (Donkin 2004). Študija ICCROM (Donkin 2004) in poročilo Parlamentarne

¹ Pred sprejetjem ZORR je zakonodaja rokodelstvu namenjala komaj en člen, in sicer 15. člen v Obrtnem zakonu, ki je obravnaval predvsem certificiranje izdelkov (Stanonik 2022: 45).

* Veronika Zavratnik, dr. etnologije, kulturne in socialne antropologije, docentka za področje etnologije, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo; veronika.zavratnik@ff.uni-lj.si.

** Neža Čebrov Lipovec, dr. zgodovine Evrope in Sredozemlja, docentka za področje dediščine, Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije; neza.cl@fhs.upr.si.

skupščine Sveta Evrope 1851/2008 sta dodatno poudarila vlogo rokodelstva pri ohranjanju kulturne dediščine, resolucija Evropskega parlamenta iz leta 2015 pa ga je povezala z ekonomskimi, socialnimi in okoljskimi vidiki. V zadnjem obdobju se težišče evropskih politik preusmerja od varovanja rokodelstva k njegovemu razvoju. Poročilo o evropski politiki za področje rokodelstva (European Builders Confederation 2024) poudarja njegov pomen za trajnostno gospodarstvo, poklicno izobraževanje in prenos lokalnih znanj, pri tem pa v ospredje postavlja predvsem gradbeni sektor.

Ti razvojni in zakonodajni premiki kažejo, da se pomen rokodelstva danes razteza onkraj ohranjanja dediščine, hkrati pa odpira nova vprašanja o njegovem razumevanju, vrednotenju in raziskovanju. Zakonski, družbeni in raziskovalni premiki kažejo na razkorak med strokovnimi in aplikativnimi pobudami ter znanstveno produkcijo; strokovne pobude so pogosto bolj razvejane, operativne in dostopne, znanstvena produkcija pa specializirana in redkejša (Zbucnea 2022). Ta vrzel še dodatno nakazuje na potrebo po refleksiji dosedanjih raziskav ter artikulaciji aktualnih raziskovalnih usmeritev. Z vrzeljo med strokovnimi in znanstvenimi obravnavami rokodelstva se v zadnjem desetletju deloma ukvarjajo tudi večji evropski projekti, ki povezujejo raziskovanje, konservatorstvo in digitalne tehnologije.²

V prispevku se sprašujeva, kako rokodelstvo vstopa v sodobne diskurze o kulturni dediščini, trajnostnem razvoju, socialni vključenosti in premikih v antropološkem raziskovanju ter kakšno vlogo pri osvetljevanju teh procesov imajo znanstvene raziskave. Osredotočava se na preplet različnih pristopov k razumevanju in raziskovanju rokodelstva, pri čemer tradicionalna gradbena znanja poudarjava kot specifično področje, kjer se ti pristopi zgoščajo na stičišču konservatorskih, izobraževalnih in razvojnih okvirov.

Prispevek je razdeljen na štiri vsebinske sklope: najprej obravnavava terminološke vidike; sledijo sodobni raziskovalni okviri; nato se osredotočava na tradicionalna gradbena znanja; končava pa s pregledom tem, ki se po pregledu aktualnih raziskovalnih smeri, projektov in politik, (vedno znova) kažejo kot pomembne pri usmerjanju v prihodnost.

Večplastnost termina

Izraz *rokodelstvo*, ki je v pomenu primerljiv z nemškim *Handwerk* in angleškim *Craft* ali *Art&Craft*, se je na Slovenskem začel vidneje uveljavljati po letu 2009 (Bogataj

2022: 17). Robin Keršmanc (2025) navaja, da se je terminološka raba v slovenskem prostoru v zgodovini nenehno spreminjala tako v vsakdanji rabi kot strokovni in politični terminologiji (glej tudi Bogataj 2022). V 19. stoletju se je uporabljal izraz *hišna delavnost*, ki je označeval predvsem gospodinjske ali doma izdelane predmete. Sledil je termin *domača obrt*, ki je z razvojem institucionalnih politik postal del širšega programa ohranjanja kulturne dediščine in razvoja turizma. V obdobju med obema vojnama in zlasti po drugi svetovni vojni se je uveljavil izraz *umetna obrt*, ki je skušal zajeti estetsko dovršene, a še vedno ročno izdelane predmete, pogosto v funkciji reprezentacije ali darilne ekonomije. Medtem ko je izraz *obrt* dolgo označeval regulirane poklicne dejavnosti, vključene v cehovske ali poklicne sisteme, je izraz *rokodelstvo* pogosto označeval obrobne, tradicionalne ali polprofesionalne prakse. Ta historična in pomenska kompleksnost še danes zaznamuje strokovne in raziskovalne razprave.³ V okviru konservatorstva stavbne dediščine, denimo, se še vedno pogosto uporablja termin *obrt*, sodobni raziskovalci na polju konservatorstva pa pogosto uporabljajo tudi termina *znanja* (npr. gradbena in tehnološka znanja; glej Štepec 2025) in pa *veščine*.

Na podobno terminološko večplastnost opozarjajo tudi mednarodna dela. Greiner in Pröpper (2023) poudarjata, da pojem *craft* v različnih jezikih in kulturnih okoljih pomeni zelo različne stvari. Terminološke zmede izvirajo iz različnih etimoloških korenin in zgodovinskih pomenov – medtem ko lahko angleški pojem *craft* zajema vse od obrtnišтва do umetniške proizvodnje, v nemščini *Handwerk*, v francoščini *artisanat*, v italijanščini *artigianato* uporabljajo vedno z drugačnimi konotacijami. Po njunem mnenju je *craft* termin, ki se je v zadnjih dvesto letih že večkrat bistveno preoblikoval in v sodobnem diskurzu pogosto služi kot »konceptualni most« med umetnostjo, tehnologijo, industrijo in materialno kulturo.

Uveljavitev izraza *rokodelstvo* v zadnjem desetletju omogoča bolj odprto, vključujoče in konceptualno prožno razumevanje ročnih, ustvarjalnih praks. Gre za zavesten odklik od izrazov, ki so zgodovinsko nosili konotacije marginalnosti, zaostalosti ali omejenosti na kmečko okolje (Keršmanc 2025).

Tako kot sam termin *rokodelstvo* lahko tudi prevajanje termina iz tuje literature v slovenski jezik povzroča dileme in nejasnosti. Prevajanje termina *craft* ima npr. v slovenskem jeziku več pomenskih ustreznice. V najširšem pomenu bi ga lahko prevedli kot »ročne spretnosti« oz. z njim označili vse »dejavnosti, ki jih počnemo z rokami«. Taka označba se uporablja ne le za rokodelske, pač pa tudi za

2 Projekt RICHES (2013–2016) je poudaril pomen digitalnih praks pri prenosu rokodelskih znanj in oblikovanju novih modelov izobraževanja ter ustvarjalnih industrij (Riches 2016). Projekt MINGEI – Representation and Preservation of Heritage Crafts je razvil metodologijo in spletno platformo za dokumentiranje postopkov in orodij rokodelskih praks (Partarakis in Zabulis 2023; Mingei 2025). Projekt CRAEFT – Care, Judgement, Dexterity dopolnjuje epistemološka vprašanja, ki jih je odprl Pye (1968), ter s povezovanjem etnografije in kognitivnih znanosti raziskuje prenos »tihega znanja« in učne procese (Demeridou idr. 2024).

3 Terminološka kompleksnost (in nekonsistentnost) se odraža tudi na primeru Obrtno-podjetniške zbornice Slovenije (OZS). Na njihovi spletni strani lahko med navedenimi sekcijami zasledimo Sekcijo za domačo in umetnostno obrt. Na spletni strani sekcije nato najdemo napotek k obisku spletne strani, posvečene rokodelstvu, ter povezovalno, ki vodi do domene rokodelstvo.si.

prehranske izdelke; kraft pivo, kraft siri, kraft kruh ipd. Nekoliko pomensko drugačen je prevod termina z besedo 'obrt', ki se načeloma nanaša na 'opravljanje storitev in predelovanje, proizvodnjo v manjših količinah' (SSKJ, b. n. l.). Čeprav se v angleškem jeziku za rokodelske izdelke največkrat uporablja izraz *handicrafts*, pa znanstvena literatura pogosto uporablja širši pojem *crafts*. V tem prispevku termin *craft* prevajava glede na to, v kakšnem kontekstu je v virih in literaturi uporabljen.

Raziskovalni premiki in aktualne razprave

V zadnjih desetletjih etnološke in antropološke obravnave rokodelstva vse bolj poudarjajo njegove povezave z znanjem, delom, ustvarjalnostjo, materialnostjo in telesnostjo (Marchand 2010; Bajič 2017; Luckman in Andrew 2020; Bratland 2024; Trebežnik 2025). S tem ne zanemarjajo zgodovinske umeščenosti rokodelstva, temveč kažejo na premik v raziskovalnih vprašanjih – od osredotočenosti na ohranjanje rokodelskih praks k njihovem razumevanju kot živih, dinamičnih in kontekstualnih.

Med temeljna sodobnejša dela, ki odražajo omenjene premike v raziskovanju rokodelstva, sodijo dela Davida Pya (1968) in Richarda Sennetta (2008), medtem ko v konservatorstvu izstopa pregledno delo Lucy Donkin (2004). Pye (1968) vpelje več pojmov, ki so ostali vplivni do danes, med njimi zlasti izstopa koncept 'izdelava z negotovim izidom' (ang. *workmanship of risk*; Pye 1968: 9). S tem konceptom opisuje način izdelave, kjer končni rezultat ni vnaprej določen, temveč odvisen od spretnosti in odločitev ustvarjalca med samim procesom. Osrednje značilnosti rokodelskega dela – 'presoja' (*judgement*), 'spretnost' (*dexterity*) in 'skrb' (*care*) – še vedno vplivajo na raziskovalne pristope, ki povezujejo znanje, telesnost in ustvarjalnost (Marchand 2010), pri čemer so telo, gibanje in proces učenja središče rokodelske prakse. Donkin (2004) v poročilu Mednarodnega centra za študij varstva in restavriranja kulturnih dobrin (ICCROM) ponuja sintetičen globalni pregled značilnosti, praks, ustanov ter izzivov, s katerimi se sooča rokodelstvo – s poudarkom na ohranjanju in zaščiti. Publikacija Richarda Sennetta (2008) *The Craftsman* je posvečena raziskovanju ročnega dela in veščin v sodobnem svetu in vlogi tradicionalnih obrti v povezavi z identitetami in ustvarjanjem.

Našteta dela so pomembna predvsem zaradi odpiranja širših vprašanj o znanju in ustvarjalnosti (Zbuche 2022). Širši pregled sodobne literature in raziskovalnih projektov pa omogoča zaznati širše raziskovalne premike, ki jih predstavlja v nadaljevanju.

Eden ključnih premikov v sodobnih raziskavah rokodelstva je prelom z binarnimi delitvami med »tradicionalnim« in »modernim«, »umetnostjo« in »rokodelstvom« ter »produkcijo« in »ustvarjalnostjo«. Rokodelstvo se tako prepozna kot večdimenzionalna estetska, politična, okoljska, ekonomska, gospodarska, skupnostna in osebna,

pogosto tudi protislovna praksa (Greiner in Pröpper 2016: 224; Wood 2021: 3–7). Omenjeni pristop omogoča preučevanje rokodelstva kot dinamičnega procesa, ki se v razmerju do družbenih in okoljskih dejavnikov nenehno preoblikuje (Bell, Taylor in Toraldo 2018).

Druga dva pomembna premika pri preučevanju rokodelstva sta ponovni poudarek na vrednotenju tradicije ter povečano zanimanje za trajnost in dobrobit. Premika se kažeta v dveh vzporednih usmeritvah: na eni strani v revitalizaciji starejših praks, na drugi pa v njihovi kreativni reinterpretaciji (Zbuche 2022: 10), ki je povezana s sodobnim trgom, kreativnimi industrijami in okoljevarstvenimi pobudami.⁴ Obe usmeritvi lahko beremo kot odziv na procese globalizacije. V tem kontekstu rokodelstvo pogosto presega nekdanjo vlogo vira preživetja ter je obenem pomembna prostočasna dejavnost, prostor ustvarjalnega izraza ali simbolnega kapitala. Strategije ohranjanja, kot so dokumentiranje, izobraževanje, trženje in različni finančni ukrepi (Donkin 2004), pričajo o tem, da je treba rokodelstvo razumeti kot polje, kjer se prepletajo skrb za preteklost, iskanje trajnostnih rešitev in ustvarjanje novih pomenov.

Četrty pomembni premik se nanaša na kritiko ustaljenih norm znanja in avtorstva. V nasprotju z zahodnim razumevanjem individualnega avtorstva in lastništva, ki pogosto ne zajema kolektivne in skupnostne narave številnih rokodelskih praks, sodobne raziskave vse pogosteje opozarjajo na pomen skupnostnega ustvarjanja in večglasnih procesov prenosa znanja (Lave in Wenger 1991; Fredriksson 2019; Klekot 2021). Takšne perspektive prinašajo premisleke o oblikah rokodelstva, ki temeljijo na odnosnosti, skrbi, izmenjavi in medgeneracijskem prenosu znanj. Nicolette Makovicky (2025) na primeru izdelovanja čipk v Koniakówu na Poljskem uvaja koncept 'skupnostnega ustvarjanja' (ang. *commoning*) in vzdrževanja rokodelskega znanja kot skupnega dobra ter pokaže, kako so avtorstvo, dostop in korist neločljivo povezani z lokalnimi družbenimi odnosi, ekonomijo in institucionalnimi praksami.

Naslednji premik je poudarek na utelešenem in relacijskem znanju. Navezuje se na prepozna(va)nje, da materialnost in telesnost rokodelskih praks nista ločeni od mišljenja, ustvarjalnosti in družbenih odnosov. Marchand (2010) npr. na podlagi etnografskih raziskav v različnih kulturnih okoljih govori o procesu, ki ga – izhajajoč iz Ingolda (2000) – imenuje 'uveščinenje' (ang. *enskillment*), s katerim označuje proces, v katerem se učenje in telesna spretnost prepletata s čutno zaznavo, spominom in družbenim okoljem.⁵ Čeprav Marchand večino obravnava kot

4 Prim. 27. bienale oblikovanja (BIO27) Supervernakularno – oblikovanje za regenerativno prihodnost (2022), ki je poudaril pomen vernakularnih in tradicionalnih praks kot navdih za sodobne trajnostne oblikovalske rešitve (BIO27 2022).

5 Ingold prav tako opozarja, da se znanje oblikuje z delovanjem v svetu in z njim, pri čemer sta gibanje telesa in interakcija z materiali bistvena za razumevanje (Ingold 2013).

telesno-čutni proces učenja, ki poudarja univerzalne zmožnosti človeka za zaznavanje in gibanje, njegove raziskave hkrati razkrivajo, kako se rokodelsko znanje oblikuje v konkretnih, materialnih in družbeno umeščenih praksah. Bratland (2024) to perspektivo dopolnjuje z raziskovanjem eksperimentalnih projektov, kjer srebrarstvo prepleta z robotiko, 3D tiskom in virtualno resničnostjo (VR). Analizira, kako se čutna izkušnja in proces spreminjata, ko ročno delo poteka v razmerah, kjer meje med virtualnim in fizičnim niso več samoumevne. S svojim pristopom odpira vprašanja o tem, kako se znanje prenaša in preoblikuje, ter o tem, kako digitalna orodja in novi materiali vplivajo na samo naravo rokodelskih veščin in odnose med rokodelci, materiali in izdelki.

Naslednji premik se nanaša na že omenjeno razumevanje rokodelstva kot prostora družbene refleksije, ki presega njegove gospodarske ali dediščinske funkcije. V njem lahko rokodelstvo deluje kot prostor političnega, etičnega in/ali okoljskega sporočanja ter kot polje, v katerem se odpirajo alternative obstoječim družbenim in ekonomskim modelom. Rennstam (2021) rokodelstvo obravnava v kontekstu idej o 'odrastu' (*degrowth*), pri čemer poudarja, da gre za protitež potrošniški logiki in pospeševanju življenjskega tempa, hkrati pa opozarja na tveganja romantiziranja »počasnosti« in lokalnosti, ki lahko vodi v elitizacijo in izključevanje. Sarah Corbett (2017) je popularizirala koncept 'rokodelskega aktivizma' (ang. *craftivism*), ki ga je uvedla Betsy Greer (2014), s katerim rokodelstvo opredeljuje kot obliko tihega, a namernega političnega delovanja, utemeljenega na vrednotah počasnosti, refleksivnosti, empatije in estetski privlačnosti. Jessica Hemmings (2018) govori o t. i. 'majhnosti rokodelstva' (*smallness of craft*) in opozarja, da je pomembno prepoznati tiste vidike, ki nimajo neposrednega ali merljivega vpliva. Majhnost opiše s pojmi, kot so nepopolnost (v smislu omejenega družbeno-transformativnega potenciala), tišina (v smislu, da je rokodelstvo pogosto neopazno, poteka v zasebnosti, zunaj javnega prostora) in skromnost (v smislu ustvarjanja brez ambicije po rasti, vplivu, prepoznavnosti), ki jih predlaga kot bistvene vidike identitete rokodelstva. Prispevek Jessice Hemmings je zanimivo vzporejati predvsem s stališči raziskav, ki – prav nasprotno – poudarjajo transformativne učinke (ohranjanja) rokodelskih veščin in dejavnosti za skupnosti in posameznike.

Naslednji premik se nanaša na ponovni premislek razmerja med ročnim delom in tehnologijo. Wood (2011), mizar, ki se v svojem strokovnem prispevku sicer ukvarja z razmerjem med ročnim delom in industrijo, opozarja, da ročne veščine niso ločene od industrijskih postopkov in da so tudi industrijski obrati prostori inovacij in izpopolnjevanja spretnosti. Na institucionalni ravni podobno razumevanje spodbujajo projekti, ki digitalna orodja uporabljajo za dokumentiranje, poučevanje in reinterpretacijo rokodelskih znanj (Zabulis idr. 2025).

Omenjeni raziskovalni premiki kažejo, da rokodelstvo danes razumemo kot dinamično, večdimenzionalno in relacijsko prakso. Rokodelstvo tako postaja raziskovalni prostor, v katerem se prepletajo vprašanja znanja, telesnosti, skupnosti, okolja in etike, z njimi pa se odpirajo nove možnosti za razumevanje dela, ustvarjalnosti in družbenih sprememb.

Tradicionalna gradbena znanja

Poudarili sva že, da sodobno razumevanje rokodelstva presega okvir ukvarjanja z dediščino in ga vse pogostje umešča v širše razumevanje družbenih, političnih in ekonomskih pomenov. V tem kontekstu se tradicionalna gradbena znanja in veščine kažejo kot pomembno področje, kjer se združujejo časovno in materialno kompleksne prakse, tesno vpete v lokalnozgodovinske, okoljske in arhitekturne kontekste. Pomen gradbenih znanj presega le njihovo tehnično-funkcionalno vrednost, saj ta znanja vključujejo tudi nosilce kulturne dediščine, vez medgeneracijskega prenosa znanj in prostor oblikovanja specifičnih delovnih skupnosti. S premišljeno vzpostavljenjo povezavo med rokodelskimi storitvami in konservatorskimi nalogaми se te vrednote okrepijo in postanejo vidnejše. Zato se v tem poglavju osredotočava na tradicionalna gradbena znanja, ki jih obravnavava in umeščava skozi dve ravni: najprej oriševa ključne trende na področju, nato pa izluščiva glavne konceptualne okvirje znanstvenih obravnav rokodelstva v kontekstu konservatorstva, ki jih ti trendi nakazujejo.

Rokodelstvo in tradicionalna znanja imajo v konservatorstvu oz. ohranjanju nepremične kulturne dediščine osrednjo vlogo kot zahtevano specialistično znanje za historične materiale in konstrukcije, obenem pa – vsaj potencialno – tudi v oblikovanju novega grajenega prostora.

Vzdrževanje in obnova nepremične kulturne dediščine

Zavedanje o pomenu tradicionalnih gradbenih znanj za ohranjanje nepremične dediščine se je pojavilo že v 19. stoletju,⁶ se znova okrepilo po drugi svetovni vojni ob razpravah o regionalizmu v modernistični arhitekturi. Sprva so ta znanja prispevala predvsem k ohranjanju historičnega videza in estetskih vrednosti, a tudi specifično tehničnih kvalitet historičnih konstrukcij in materialov ter njihove obdelave in uporabnosti (Hazler 1999; Kavčič 2001; Van

6 Angleško gibanje *Arts and Crafts* je bilo rezultat prizadevanj vodilnih zagovornikov spomeniškega varstva v Angliji 19. stoletja, Johna Ruskina in Williama Morrisa (Jokilehto 1999), sicer zagovornikov vzdrževanja in minimalnega poseganja med obnovo. Nato je obdobje po prvi svetovni vojni prineslo dodatni preboj z Bauhausom in njegovo avantgardno šolo modernistične arhitekture, kjer so bile dotedaj drugorazredne obrti izenačene s preostalimi umetniškimi zvrstmi, predvsem pa so v novi arhitekturni produkciji, primarno interierjev in pohištva, zasedle osrednje mesto.

Balen 2003). Vzpon pozitivnega vrednotenja tradicionalnih gradbenih znanj in veščin med arhitekti in konservatorji je bil vzporeden prepoznavanju pomena krajine in anonimne arhitekture, a tudi sorazmeren s progresističnimi pritiski poveljne obnove. Stroka se je sicer prav ob konstituiranju vodilnega globalnega strokovnega telesa, ICOMOS-a, in oblikovanju temeljnih načel v doktrinar-nem tekstu Beneške listine (1964) znašla pred načelnim izzivom: doktrina je v modernističnem duhu zahtevala (in to zahteva še danes), da so novi posegi berljivo in vidno drugačni od prejšnjih, obenem pa stremela k spoštljivemu dialogu z obstoječim historičnim materialom ter zapovedovala rabo izvornih materialov, redko pa je eksplicitno omenjala tradicionalna gradbena znanja in veščine. Z vzponom zanimanja za anonimno arhitekturo med arhitekti in konservatorji ter uveljavljanjem spomeniškovarstvenih načel – od Beneške listine (1964) do Unescove (2003) in Farske konvencije (2005) – se je postopoma uveljavilo razumevanje, da so tradicionalna znanja ključni del ohranjanja kulturne dediščine.

Na raziskovalnem polju sta prav tedaj v ospredje stopila preventivno konservatorstvo, torej tisti segment interdisciplinarnega polja konservatorstva, ki ohranjanje arhitekturne dediščine izvaja z nadziranjem, odstranjevanjem ali zmanjševanjem učinka škodljivih zunanjih dejavnikov, ki vodijo v poškodbe in torej izgubo dediščine, in vzdrževanje arhitekturne dediščine (Čebtron Lipovec in Van Balen 2008; Cecchi in Gasparoli 2012; Stulens, Meul in Čebtron Lipovec 2012). V državah, kjer spodbujajo vzdrževanje arhitekturne dediščine, delujejo tudi centri za izobraževanje in prenos tradicionalnih znanj. Lahko pa bi rekli tudi, da se je tam, kjer so taki centri obstajali, lahko razvila praksa rednega vzdrževanja – kot v primeru nizozemske in belgijske organizacije za preventivno vzdrževanje *Monumentenwacht* (Stulens, Meul in Čebtron Lipovec 2012). Zabeležimo lahko torej vsaj tri pomembne trende: premik od novogradenj k ohranjanju obstoječega grajenega okolja, poseben fokus na vzdrževanje dediščine in sodobni pogled na arhitekturno produkcijo, ki kvaliteto sonaravnega bivanjskega okolja v starih hišah poudarja prav zaradi rabe naravnih materialov (Kavčič in Štembal Capuder 2023). Desetletje po omenjenih raziskavah (Stulens, Meul in Čebtron Lipovec 2012 idr.) smo v mednarodnih strokovnih krogih še vedno priča promoviranju preventivnega konservatorstva, vzdrževanja in drobnih popravil kot enega pomembnejših področij (Zbucha 2022: 14) za ohranitev in razvoj tradicionalnih gradbenih znanj (Trovò in Vettore 2022: 797). Ta se povezujejo z vsemi elementi arhitekture in med drugim vključujejo kamnoseke, tesarje, apneničarje, krovce, slikopleskarje in druge mojstre regionalno specifičnih veščin (prim. Trovò in Vettore 2022).

Značilni primeri dolgoročne uporabnosti tradicionalnih gradbenih znanj za vzdrževanje arhitekture so velike cerkvene ustanove, običajno škofije in nadškofije, z mojstr-

skimi delavnicami (*fabbrica* ali *fabbrica del duomo* v italijanskem kontekstu; *kerkfabriek* v nizozemskem kontekstu), odgovornimi za redno vzdrževanje velikih cerkvenih kompleksov (npr. milanska »častitljiva stolnična delavnica« (*Veneranda Fabbrica del Duomo*) in pa beneška delavnica bazilike sv. Marca (*Fabbricceria della Basilica Cattedrale di San Marco*, od 2005 imenovana *Procuratoria di San Marco*). Obstoječe italijanske cerkvene mojstrske delavnice so danes združene v združenje *Fabbricerie Italiane*, predstavljajo pa pomemben, čeprav niški kontekst prenosa in inovacij v tradicionalnih mojstrskih znanjih.

K uspešnosti ohranjanja tradicionalnih znanj prispeva dejstvo, da se ta uporabljajo povezano kot sistem (Waked in Van Balen 2019), ki vsebuje več elementov: družbeno povezanost rokodelcev, bližino komplementarnih znanj in profilov (npr. kamnosek ali opekar in pa apneničar) ter dostopnost osnovnih materialov. Konceptualno soroden je pojem *crafting community*, torej »rokodelske skupnosti« (Partarakis in Zabulis 2023).

Osrednja tema, ki jo razkriva trend uporabe tradicionalnih znanj pri vzdrževanju spomenikov, je odnos do rokodelstva kot dela. Redki nosilci teh znanj se soočajo s težavami: pomanjkanjem trga (lahko bi ga ponudilo vzdrževanje dediščine) ter odsotnostjo sistema izobraževanja in prenosa znanja. Oboje se odraža v mednarodno prepoznanem manku sistema certificiranja veščin. Na trgu tako novogradenj kot konservatorstva so številne naloge prevzeli generični procesi z moderno mehanizacijo, globalno dostopnimi materiali in velike gradbene firme brez specialistično usposobljenih mojstrov (Trovò in Vettore 2022). Stroka zato ponovno opozarja na pomen vzdrževanja arhitekturne dediščine, predvsem manjših rednih popravil, ki so za velike arhitekturne studije nezanemljiva, a predstavljajo kontekst in priložnost, v katerem se lahko rokodelstvo (znova) opolnomoči kot enakovredna ekonomska dejavnost, s tem pa mu je pripoznana tudi družbena vrednost dela.

Vprašanje prenosa in ohranjanja tradicionalnih znanj se neizogibno prepleta z vprašanjem njihovega preoblikovanja v sodobnosti. Specifična tema, ki jo odpira povezava med rokodelstvom in vzdrževanjem arhitekturne dediščine, je vprašanje inovacije v tradiciji in z njo povezanih dilem o avtentičnosti. V širši debati o rokodelstvu inovacije postavljajo vprašanje o »avtentičnosti« nesnovne dediščine ter o tem, kdaj in v kakšnih kontekstih je inovacija sprejemljiva ali dobrodošla bodisi v učnem procesu, proizvodnji, uporabi materialov, oblikovanju bodisi družbenih praksah (Donkin 2004: 24; prim. Cseh 2021).

V primeru gradbenih znanj in veščin ter arhitekturne dediščine tema inovacij odpira dvojno vprašanje avtentičnosti. Poleg avtentičnosti nesnovne dediščine rokodelskih dejavnosti, kjer je inovacija inherentna, se pojavi tudi vprašanje avtentičnosti snovne, stavbne dediščine. Strokovna razprava o avtentičnosti v stavbni dediščini, ki je v zadnjih

tridesetih letih (od simbolne prelomnice z ICOMOS-ovo Narsko listino 1994) presešla ozko, materialno usmerjeno razumevanje, je privzela konstruktivistični pristop. Ta vključuje številne dimenzije domnevne avtentičnosti, kot so oblikovanje, materiali, obdelava, lokacija, uporaba, prakse, povezana tradicionalna znanja ter duhovni in religiozni pomeni, pri čemer se upoštevajo tudi pomembne spremembe, ki jih je objekt doživel v svojem razvoju (Jokilehto 2019; Djabarouti 2024).⁷

Integrirani in holistični model učenja

Drugi ključni trend v povezavah med tradicionalnimi gradbenimi znanji in konservatorstvom v ospredje postavlja prenos znanja in izobraževanje ter obravnavo rokodelstva kot procesa učenja. Tema se tesno povezuje z vlogo in prepoznavnostjo rokodelcev v družbi in stroki, zlasti v odnosu do arhitektov (Djabarouti in O'Flaherty 2020). Znano dejstvo je, da je s propadom sistema cehov zaradi industrializacije in modernizacije rokodelstvo izgubilo eno od temeljnih značilnosti – to je osebni prenos znanja, ki pomeni tudi osebno vez med mojstrom in vajencem ter temelji na demonstraciji in prenosu »tihega znanja«, v cehovskem kontekstu pa tudi relativno rigidna pravila. V kontekstu arhitekture je zlasti poudarjen preskok v institucionalizirano šolanje, ki ga prinese razsvetljenstvo: stavbarski mojstri, ki so bili vse od oblikovanja velikih stavbarskih delavnic v srednjem veku osrednji strokovnjaki za gradnjo, se z uvedbo uradnega šolanja za arhitekto v 18. stoletju (vsaj v Angliji in Franciji) začnejo umikati novemu profilu abstraktno mislečega snovalca prostora; nekdanji profil se razbije v dve vlogi, ob katerih se razvije tudi dihotomija »misli in prakse, misli in roke, duha in sveta« (Jones in Yarrow 2013: 258), ki se danes reflektira v dvojici »generalist« (arhitekt) in »specialist« (rokodelec ali obrtnik) (Beneški arhitekturni bienale 2025).

Zavedanje o potrebi specialističnega profila konservatorja-rokodelca je bilo v konservatorski stroki prepoznano že pred dvema desetletjema (Donkin 2004: 36), ob tem pa je bilo poudarjeno – kar poudarjajo tudi najnovejše znanstvene raziskave – da je treba vzpostaviti sisteme izobraževanja in usposabljanja, kjer bi se rokodelec učil od arhitekta, a tudi obratno, arhitekt od rokodelca. Vprašanje, zakaj problem ostaja nerešen, je tema za nadaljnje raziskave. Domnevamo pa lahko, da stanju botruje več okoliščin: popolna prevlada digitalno podprtega arhitekturnega snovanja z rabo opreme AutoCAD in odtujitev arhitektov od ročnega snovanja, obenem pa popolna prevlada mehaniziranega dela in generičnih materialov na izjemno konkurenčnem, neoliberalnem trgu gradbeništva.

Sodobne raziskave poudarjajo potrebo po holističnem pristopu (Partarakis in Zabulis 2023) in integriranem mo-

delu učenja (Karakul 2015, 2023). V odsotnosti centrov za usposabljanje ostajajo stari mojstri brez naslednikov in brez foruma, kamor bi predali svoja znanja; vključitev tradicionalnih veščin v formalno izobraževanje pa to vrzel le delno zapolnjuje. Ključnega pomena pri tem procesu je tako ustna komunikacija med mojstrom in učenci, sočasno pa etnografsko raziskovanje in dokumentiranje, kjer digitalizacija procesov postane ključna (Partarakis in Zabulis 2023; Mingei 2025). Predlog integriranega modela temelji na prenosu tradicionalnih gradbenih veščin na mlade, bodoče rokodelce, hkrati pa vključitev teh tem v redne kurikule arhitekturnih šol – kot je to v Turčiji (Karakul 2015, 2023) in Italiji na beneški šoli IUAV, ki sodeluje z italijanskim obrtnim združenjem *Confartigianato* (Squasina 2021 v Trovò in Vettore 2022). Tovrstni integrirani pristop lahko vodi k vzajemno oplajajočim se novim metodam učenja in dopolnitvi znanj in spretnosti obstoječih profilov na področju gradnje. Skupno izobraževanje arhitektov in rokodelcev lahko temeljno pripomore k vzajemnemu razumevanju obeh poklicev (Djabarouti in O'Flaherty 2020) ter izboljša komunikacijo med ključnimi akterji pri ohranjanju historičnega okolja. V tem okviru se vzdrževanje arhitekturne dediščine jasno izrisuje kot možnost zaposlovanja mladih rokodelcev (Trovò in Vettore 2022: 801).

Raziskovalci opozarjajo tudi na problem certificiranja znanj in uradnih pogojev za vključevanje rokodelcev v konservatorske projekte. Pogosto uradne zahteve sofinancerskih razpisov in konservatorskih kulturnovarstvenih pogojev terjajo izkušnje in zmožnosti, ki jih zmorejo izpolniti le večja podjetja, a ta običajno med svojimi kadri nimajo rokodelcev s specialističnimi lokalnimi znanji; podjetja tako najemajo »tehnične vodje restavriranja« (Trovò in Vettore 2022: 800). Izziv certificiranja je slovenska stroka prepoznala že pred dvema desetletjema (Kavčič 2001) in se nanj odzvala leta 2018 (Pravilnik 2018), ko je bilo formalizirano delovno mesto konservatorsko-restavratorskega sodelavca, ki ga lahko zaseda nosilec tradicionalnih veščin in znanj. Sočasno pa je bil postopoma uveden niz nacionalnih poklicnih kvalifikacij (NPK) za različne rokodelske dejavnosti, potrebne za ohranjanje stavbne dediščine: kamnosek, pečar, tesar, krovec, mizar, slikopleskar, škodlar, slamokrovec, suhozidar (Kavčič 2001; Kavčič in Štembal Capuder 2023). Izobraževanja za mlade se izvajajo kot del rednega kurikuluma na Srednji gradbeni, geodetski in okoljevarstveni šoli v Ljubljani, specialistična izobraževanja se izvajajo v obliki občasnih delavnic v organizaciji zavoda Šola prenovalcev.

Vidik prenosa znanja in izobraževanja za tradicionalna gradbena znanja ter z njim povezana nova (samo)prepoznavnost teh poklicev odpira več smeri raziskovanja na polju konservatorstva. Verjetno eno najzanimivejših in tudi nujnih je vprašanje »utelešene izkušnje« (*embodied experience*), »utelešenega spoznavanja« (*embodied cognition*) in »utelešene modrosti« (*embodied wisdom*) v odnosu do do-

⁷ Več o tem gl. Štepec (2025).

jemanja in oblikovanja prostora (Pallasmaa 2009). Upoštevajoč Pyevo (1968) triado ključnih elementov rokodelstva lahko Pallasmajev fenomenološki poudarek povežemo s pojmom 'tihega znanja' (*tacit knowledge*; Demeridou idr. 2024), ki postane jedro učenja in prenosa znanja.

Rokodelstvo iz sodobnosti v prihodnost: Izzivi in smeri

V prejšnjih poglavjih sva poudarili, da sodobno raziskovanje rokodelstva poteka na presečišču dediščinskih, družbenih, političnih, okoljskih in epistemoloških premikov. Poudarili sva, da rokodelstvo v sodobnosti ne deluje kot statični ostanek preteklosti (glej Bogataj 1989: 5), temveč kot živ, dinamičen in pogosto kritičen odgovor na izzive današnjega časa. Ob tem se oblikujejo tudi novi konteksti, v katerih se rokodelstvo pojavlja v kratkoročnih, pogosto ciljno usmerjenih projektih, ki delujejo znotraj razvojnih politik in diskurzov ustvarjalnih industrij. Ta proces, ki ga Keršmanc (2025) poimenuje kar projektifikacija, odpira pomembna vprašanja: kako projektna logika preoblikuje razumevanje rokodelstva tako za raziskovalce kot rokodelce same? Ali tovrstno uokvirjanje ponuja priložnost za preživetje in razvoj ali pomeni novo obliko discipliniranja kulturnih praks – ali oboje? Tovrstna vprašanja lahko osvetljujejo tudi vlogo raziskovanja rokodelstva, ki se ne omejuje le na spremljanje političnih in razvojnih usmeritev, temveč preučuje, kako se ti okviri udeležujejo v praksi. S tem razpira pogled na razmerja med institucijami, rokodelci in oblikovalci politik ter pokaže, kako se pojmi, kot so »trajnost«, »inovativnost« ali »ustvarjalne industrije«, prevedejo v konkretne okoliščine, postopke in delovne izkušnje. Rokodelstvo torej lahko razumemo kot področje, na katerem se artikulirajo nekatera osrednja vprašanja sodobnosti: trajnost, tehnološke transformacije, oblikovanje novih ekonomij, redefinicije dela, razmerja med lokalnim in globalnim, vprašanja dobrobiti, navsezadnje tudi instrumentaliziranja dediščinskih in identitetnih diskurzov v kontekstu aktualnih geopolitičnih kriz (predvsem vzponov nacionalizmov) ter retradicionalizacije družbe (Cseh 2021).

Čeprav je strokovno ukvarjanje z rokodelstvom in njegovo uporabnostjo, še zlasti na področju dediščine in konservatorstva, uveljavljeno že več desetletij, se v zadnjih letih utrjujejo znanstvenoraziskovalne usmeritve, ki rokodelstvo obravnavajo kot politično in epistemološko relevantno prakso. V tem smislu rokodelstvo pokaže, da se znanje oblikuje v praksi, z izkušnjami in materialnim stikom. Zdi se, da prav kompleksnost sodobnih kriz – od podnebnih sprememb do digitalizacije ter vojnih in ekonomskih kriz – ustvarja razmere, v katerih se rokodelstvo vzpostavlja (tudi) kot prostor, s pomočjo katerega se lahko premišljuje alternativne prihodnosti. Tako rokodelstvo danes vstopa v raziskovalna vprašanja in raziskovalne projekte ne kot »zanimivost« ali rešiteljska (Habinc 2022: 5) preokupacija z izginjajočim, temveč kot polje za premišljevanje sodobnosti. Rokodel-

stvo ni le prostor odpora proti industrijski produkciji, temveč tudi mesto oblikovanja alternativnih oblik bivanja, dela, skupnosti (Hemmings 2018; DeNicola in Wilkinson-Weber 2019; Vincent in Brandellero 2023). Ob tem je treba upoštevati tudi opozorila, da rokodelske prakse niso nevtralne in jih prežemajo razredna, spolna, kulturna in epistemološka razmerja moči (Fredriksson 2019; Cant 2021).

V svoji analizi sodobnih strategij kulturne politike in podpore ustvarjalnim industrijam Cant (2021) poudarja, da diskurz o ustvarjalnosti pogosto služi legitimaciji privilegijev: ustvarjalno izražanje je namreč večinoma dostopno posameznikom, ki razpolagajo s časom, prostorom in materialnimi viri, kar kaže na strukturirane neenakosti v kulturnem in ekonomskem polju. V tem okviru rokodelstvo deluje kot prostor samouresničevanja in izražanja, pogosto tudi kot »terapevtska praksa«. Vendar pa so v teh naracijah pogosto spregledani tisti ustvarjalci, katerih delo je rutinsko, nevidno, komodificirano in slabo plačano – ustvarjalci, ki v naracijah nimajo avtonomije in priznanja.

V zadnjih letih se je v humanističnih in družboslovnih vedah nasploh okrepila kritična refleksija o ustvarjalnosti. Bajič (2017) opozarja na neoliberalno apropiacijo kreativnosti, kjer pojmi, kot so »ustvarjalnost«, »inovacija« ali »rokodellec« postajajo normativne vrednote, ki oblike ekonomskega prekarnega dela legitimirajo pod krinko samoizražanja. Pri tem je kreativnost obratnoproportionalna moči – tistim, ki imajo najmanj varnosti, se nalaga največja »ustvarjalna odgovornost«. Tudi Keršmanc (2025) opozarja, da sodobno rokodelstvo pogosto obstaja v projektnih okvirih, kjer mora svojo legitimnost dokazovati z inovativnostjo, trajnostjo in participacijo – kategorijami, ki so pogosto generične in politično obremenjene. Projektifikacija tako ni zgolj tehnična organizacijska oblika, ampak epistemološka matrica, ki ne določa le, kaj rokodelstvo je, kdo ga izvaja in v čem je njegova vrednost, temveč tudi, katera znanja se razumejo kot relevantna, kako se vrednotijo in kdo (in s katere pozicije) o rokodelstvu sploh lahko govori.

Prav na tem mestu se izrisujejo raziskovalna vprašanja, ki se v zadnjih desetletjih konsistentno kažejo kot ključna za razumevanje sodobnega rokodelstva. Eno izmed njih je vsekakor vprašanje spolne delitve dela, saj številne tektilne in druge domače rokodelske prakse ostajajo marginalizirane v kulturnih politikah, čeprav imajo močno feministično zgodovino (ali prav zaradi tega). Druga je razred v webrovskem smislu, saj so materiali, prostori in čas za rokodelstvo različno dostopni. Tretja je okoljski vidik, kjer se rokodelstvo pozicionira kot alternativa industrijski produkciji in množični potrošnji, a pogosto ostane ujet

8 Mary Loveday (2022) v svoji raziskavi ugotavlja, da rokodelske dejavnosti, kot so pletenje, šivanje in druge oblike ustvarjanja z rokami, sprožajo občutke nostalgije in krepijo duševno dobrobit posameznika. Rokodelstvo v tem kontekstu omogoča občutek kontrole, kontinuitete in identitete, kar pomembno prispeva k občutku smisla, umirjenosti in psihološkega blagostanja.

v podobo romantične lokalnosti. Na akademski ravni se pojavlja tudi potreba po premisleku o raziskovalni produkciji: kdo raziskuje, kaj raziskuje, za koga? V tem smislu je pomembno tudi vprašanje refleksije lastnega raziskovalnega dela: v kolikšni meri raziskovalci sodelujejo pri reprodukciji določenih diskurzov oz. družbenopolitičnih razmerij (npr. rokodelstvo kot »nacionalno blago«) in, ali ponujajo prostor za kritične in alternativne poglede.

Zahvale

Članek je nastal v okviru projekta Potencial etnografskih metod v konservatorstvu stavbne dediščine v spornih krajih, primer severne Istre (Z6-3226) ter v okviru projekta Dediščina za vključujočo trajnostno preobrazbo – HEI-Transform (J7-4641), ki ju financira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije – ARIS. Članek je nastal tudi v okviru raziskovalnega programa Etnološke raziskave kulturnih znanj, praks in oblik socialnosti (P6-0187), ki ga sofinancira Javna agencija za raziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije – ARIS.

Literatura in viri

- BAJIČ, Blaž: Against Creativity: Loosely Structured Thoughts on a Loosely Defined Topic. *Traditiones* 46/1–2, 2017, 189–207.
- BELL, Emma, Gianluigi Mangia, Scott Taylor in Maria Laura Toraldo (ur.): *The Organization of Craft Work: Identities, Meanings and Materiality*. London in New York: Routledge, 2018.
- BENEŠKI ARHITEKTURNI BIENALE: Beneški arhitekturni bienale, 2025; <https://mao.si/en/exhibition/pavilion-of-slovenia-at-the-19th-international-architecture-exhibition-la-biennale-di-venezia/>, 27. 8. 2025.
- BIO27: Supervernakularno, 2022; <https://27.bio.si/si/home.html>, 20. 10. 2025.
- BOGATAJ, Janez: *Domače obrti na Slovenskem*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1989.
- BOGATAJ, Janez: Trideset let – razcvet ali usihanje. V: Veronika Zavratnik in Mateja Habinc (ur.), *Rokodelstvo na Slovenskem: Sodobni izzivi in perspektive*. Ljubljana: Založba Univerze v Ljubljani, 2022, 15–24.
- BRATLAND, Linn Sigrid: Renovating Traditional Craft: Exploring the Potential of Craft as Part of Research. *Ethnologia Fennica* 51/21, 2024, 60–80.
- CANT, Alanna: The Politics of Craft and Working Without Skill: Reconsidering Craftmanship and the Community of Practice. V: D Wood (ur.), *Craft is Political*. London, New York, Oxford, New Delhi in Sydney: Bloomsbury, 2021, 19–34.
- CECCHI Roberto in Paolo Gasparoli: *Preventive and Planned Maintenance of Protected Buildings. Methodological Tools for the Development of Inspection Activities and Maintenance Plans*. Firenze: Alinea editrice, 2012.
- CORBETT, Sarah: *How to be a Craftivist: The Art of Gentle Protest*. London: Unbound, 2017.
- CSEH, Fruzsina (ur.): Reviving Authenticity through Traditional Crafts and Folk Art in Hungary. *Acta Ethnographica Hungarica* 66/2, 2021, 581–618.
- ČEBRON LIPOVEC, Neža in Koenraad Van Balen: Preventive Conservation and Maintenance of Architectural Heritage as Means of Preservation of the Spirit of Place. *Finding the Spirit of Place – Between the Tangible and the Intangible, 16th ICOMOS General Assembly and International Symposium*, 29. 9.–4. 10. 2008; <https://publ.icomos.org/publicomos/jlbSai?html=Pag&page=Pml/Not&base=technica&ref=4E54E409BDE3AF6AD977F4171CE69494>, 30. 6. 2024.
- DEMÉRIDOU, Ioanna idr.: Craft Understanding, Education, Training, and Preservation for Posterity and Prosperity – Enhanced Ethnographic Methods, Deliverable d1.1 report. Craeft 2024; <https://www.craeft.eu/wp-content/uploads/2024/05/D.1.1-Enhanced-Ethnographic-Methods-2024-Ioanna-Demeridou-Arnaud-Dubois-Danae-Kaplanidi-Sotiris-Manitsaris-Ines-Moreno-Nikolaos-Partarakis-Gavriela-Senteri-and-Xenophon-Zabulis.pdf>, 5. 11. 2025.
- DeNICOLA, Alicia Ory in Clare Wilkinson-Weber: Introduction: Taking Stock of Craft in Anthropology. V: Clare M. Wilkinson-Weber in Alicia Ory DeNicola (ur.), *Critical Craft: Technology, Globalization and Capitalism*. London, New York, Oxford, New Delhi in Sydney: Bloomsbury, 2019, 1–16.
- DJABAROUTI, Jonathan: *Critical Built Heritage Practice and Conservation: Evolving Perspectives*. London in New York: Routledge, 2024.
- DJABAROUTI, Johnathan in Christopher O’Flaherty: Architect and Craftsman: Project, Perceptions, Relationships and Craft. *International Journal of Architectural Research* 14/3, 2020, 423–438.
- DONKIN, Lucy: *Crafts and Conservation: Synthesis Report for ICCROM*. Rim: ICCROM, 2004.
- EUROPEAN BUILDERS CONFEDERATION: *Craftmanship: Presentation of the Study on a European Policy for the Craft Sector by the Belgian Presidency of the Council*. 14. 6. 2024; <https://www.ebc-construction.eu/2024/06/14/craftmanship-presentation-of-the-study-on-a-european-policy-for-the-craft-sector-by-the-belgian-presidency-of-the-council/>, 6. 8. 2024.
- FREDRIKSSON, Martin: Between Intellectual and Cultural Property: Myths of Authorship and Common Heritage in the Protection of Traditional Cultural Expressions. *Cultural Analysis* 17/1, 2019, 1–24.
- GREER, Betsy: *Craftivism: The Art of Craft and Activism*. Vancouver: Arsenal Pulp Press, 2014.
- GREINER, Clemens in Michael Pröpper: Hands, Skills, Materiality: Towards an Anthropology of Crafts. V: Astrid Wonneberger, Mijal Gandelsman-Trier in Hauke Dorsch (ur.), *Migration Network Skills: Anthropological Perspectives on Mobility and Transformation*. Bielefeld: Transcript Verlag, 2016, 209–230.
- HABINC, Mateja: Rokodelstvo na Slovenskem v času četrte industrijske revolucije. V: Veronika Zavratnik in Mateja Habinc (ur.), *Rokodelstvo na Slovenskem: Sodobni izzivi in perspektive*. Ljubljana: Založba Univerze v Ljubljani, 2022, 5–8.

- HAZLER, Vito: *Podreti ali obnoviti? Zgodovinski razvoj, analiza in model etnološkega konservatorstva na Slovenskem*. Ljubljana: Založba Rokus, 1999.
- HEMMINGS, Jessica: Rereading and Revising: Acknowledging the Smallness (Sometimes) of Craft. *Craft Research* 9/2, 2018, 273–286.
- INGOLD, Tim: *The Perception of the Environment: Essays on Livelihood, Dwelling and Skill*. London in New York: Taylor & Francis Group, 2000.
- INGOLD, Tim: *Making: Anthropology, Archaeology, Art and Architecture*. Oxon in New York: Routledge, 2013.
- JOKILEHTO, Jukka: *History of Architectural Conservation*. Rim: ICCROM, 1999.
- JOKILEHTO, Jukka: Questions of Authenticity. *Conversaciones* ... 8, 2019, 55–72.
- JONES, Sian in Thomas Yarrow: Crafting Authenticity: An Ethnography of Conservation Practice. *Journal of Material Culture* 18/1, 2013, 3–26.
- KARAKUL, Özlem: An Integrated Methodology for the Conservation of Traditional Craftsmanship in Historic Buildings. *International Journal of Intangible Heritage* 10, 2015, 135–144.
- KARAKUL, Özlem: Traditional Earthen Architecture: Konya, a Case Study of Intangible Heritage and Local Building Practice. *The Historic Environment: Policy & Practice* 14/1, 2023, 87–111.
- KAVČIČ, Mateja: Ometi na arhitekturnih spomenikih. *Varstvo spomenikov* 39, 2001, 197–206.
- KAVČIČ, Mateja in Maja Štembal Capuder: 'The School of Renewal' and training for traditional building crafts. *Handicrafts Know-How Transmission: International Symposium / mednarodni simpozij*, 17.–18. 3. 2023. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, 2023, 9–10.
- KERŠMANC, Robin Tigran: *Sodobne reprezentacije in vloge rokodelstva skozi njegovo projektifikacijo*. Magistrsko delo. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, 2025.
- KLEKOT, Ewa: *Etnodizajn and Folkstar Souvenirs: Polish Experiences in Uses of 'Folk Art' in the 21st Century*. *Acta Ethnographica Hungarica* 66/2, 2021, 543–556.
- LAVE, Jean in Etienne Wenger: *Situated Learning: Legitimate Peripheral Participation*. Cambridge: Cambridge University Press, 1991.
- LOVEDAY, Mary: The Role of Nostalgia in Making for Well-being. *Journal of Applied Arts and Health* 13/3, 2022, 343–356.
- LUCKMAN, Susan in Jane Andrew: *Craftspeople and Designer Makers in the Contemporary Creative Economy*. Cham: Palgrave Macmillan, 2020.
- MAKOVICKY, Nicolette: 'Traditional – with Contemporary Form': Craft and Discourses of Modernity in Slovakia Today. *Journal of Modern Craft* 2/1, 2009, 43–58.
- MAKOVICKY, Nicolette: Making Lace after Socialism: Creativity, Gender and the Politics of the Commons. *East European Politics and Societies* 0/0, 2025, 1–19.
- MARCHAND, Trevor H. J.: Making Knowledge: Explorations of the Indissoluble Relation Between Minds, Bodies, and Environment. *Journal of the Royal Anthropological Institute* 16/1, 2010, 1–21.
- MINGEI: Representation and Preservation of Heritage Crafts, Mingei Project, 2025; <https://www.mingei-project.eu/>, 8. 7. 2025.
- NO-BORDER CRAFT: No-Border Craft Facebook skupnost, 2025; <https://www.facebook.com/no.border.craft.community/>, 19. 3. 2025.
- PALLASMAA, Juhani: *The Thinking Hand, Existential and Embodied Wisdom in Architecture*. Hoboken in New Jersey: Wiley, 2009.
- PARTARAKIS, Nikolaos in Xenophon Zabulis: Safeguarding Traditional Crafts in Europe. *Encyclopedia* 3/4, 2023, 1244–1261.
- PRAVILNIK: Pravilnik o pridobivanju nazivov v dejavnostih varstva kulturne dediščine, *Uradni list RS* 47, 7. julij 2018.
- PYE, David: *The Nature and Art of Workmanship*. Cambridge: Cambridge University Press, 1968.
- RAZKRITE ROKE: Razkrite roke – o nas, 2017; <https://www.razkriteroke.si/o-nas/>, 19. 3. 2025.
- RENNSTAM, Jens: Craft and Degrowth – An Exploration of Craft-Oriented as a Mode of Organizing Production and Consumption for Addressing Climate Change. Prispevek na konferenci EGOS Colloquium, Amsterdam, 2021.
- RICHES: European Policy Brief, Riches, 2016; https://resources.riches-project.eu/wp-content/uploads/2016/04/EUROPEAN-POLICY-BRIEF_Craft_final.pdf, 8. 7. 2025.
- ROKODELSTVO: Rokodelstvo – veščine, ki plemenitijo roke in duha. RTVSLO MMC, 16. 12. 2023; <https://365.rtvsllo.si/arhiv/dopoldan-in-pol/175010162>, 27. 8. 2025.
- SENNETT, Richard: *The Craftsman*. New Haven in London: Yale University Press, 2008.
- SSKJ: Obrt, b. n. l.; <https://fran.si/iskanje?FilteredDictionaryIds=130&View=1&Query=obrt>, 5. 11. 2025.
- STANONIK, Franc: Zakonske podlage za sistemsko ureditev področja rokodelstva. V: Veronika Zavratnik in Mateja Habinc (ur.), *Rokodelstvo na Slovenskem: Sodobni izzivi in perspektive*. Ljubljana: Založba Univerze v Ljubljani, 2022, 39–47.
- STULENS, Anouk, Veerle Meul in Neža Čebren Lipovec: Heritage Recording and Information Management as a Tool for Preventive Conservation, Maintenance, and Monitoring: The Approach of Monumentenwacht in the Flemish Region (Belgium). *Change Over Time: An International Journal of Conservation and the Built Environment* 2/1, 2012, 58–76.
- ŠTEPEC, Dušan: Vprašanje avtentičnosti tradicionalnih gradbenih tehnologij pri obnovi stavbne dediščine na primeru slamokrovstva. *Glasnik slovenskega etnološkega društva* 65/2, 2025, 23–34.
- TREBEŽNIK, Jernej: Rokodelstvo kot delo: Preučevanje rokodelstva z vidika antropologije dela. *Glasnik slovenskega etnološkega društva* 65/2, 2025, 35–46.
- TROVÒ, Francesco in Enrico Vettore: The Role of Craftsmanship in the Conservation of Venice. State of the Art and Perspec-

tive. V: Camilla Mileto, Fernando Vegas, Valentina Cristini in Lidia García-Soriano (ur.), *HERITAGE 2022 – International Conference on Vernacular Heritage: Culture, People and Sustainability, Valencia, September 15–17, 2022*, 797–804.

VINCENT, Olga in Amanda Brandellero: Transforming Work: A Critical Literature Review on Degrowth, Post-Growth, Post-capitalism and Craft Labor. *Journal of Cleaner Production* 430, 2023, 1–9.

VAN BALEN, Koenraad: From Conservation Principles to Materialization. V: Dionys Van Gemert (ur.), *Consolidation of Masonry, Advances in Materials Science and Restoration*. Freiburg: Aedification Publishers, 2003, 135–144.

WAKED, Ingy in Koenraad Van Balen: Knowledge and Skills Associated to Craftsmanship for Built Heritage Conservation and Rehabilitation: Case study – Historic Cairo. V: Ingy Waked, Koenraad Van Balen in Daniele Pini (ur.), *Professionalism in the Built Sector*. Boca Raton, London, New York in Leden: CRC Press - Taylor & Francis, 2019, 109–118.

WILKINSON-WEBER, Clare M. in Alicia Ory Denicola (ur.): *Critical Craft: Technology, Globalization, and Capitalism*. Lon-

don, New York, Oxford, New Delhi in Sydney: Bloomsbury, 2019.

WOOD, Robin: Technology and Hand: Skill in Craft and Industry. *The Journal of Modern Craft* 4/2, 2011, 193–202.

WOOD, D (ur.): *Craft is Political*. London, New York, Oxford, New Delhi in Sydney: Bloomsbury, 2021.

WOOD, D: Introduction: Re-Crafting an Unsettled World. V: D Wood (ur.), *Craft is Political*. London, New York, Oxford, New Delhi in Sydney: Bloomsbury, 2021, 1–17.

ZABULIS, Xenophon idr.: A Digitally Enhanced Ethnography for Craft Innovation and Process Understanding. *Applied Sciences* 15/5408, 2025, 1–49.

ZAVRATNIK, Veronika in Mateja Habinc (ur.): *Rokodelstvo na Slovenskem: Sodobni izzivi in perspektive*. Ljubljana: Založba Univerze v Ljubljani, 2022.

ZBUCHEA, Alexandra: Traditional Crafts: A Literature Review Focused on Sustainable Development. *Culture. Society. Economy. Politics* 2/1, 2022, 10–27.

Handicrafts in the Present and in the Future

This article examines contemporary scientific, political, and cultural approaches to handicrafts, with a particular focus on traditional building knowledge. It addresses the epistemological, methodological and institutional frameworks through which handicraft is currently being redefined – not just as heritage or survival practice, but as a site of critical enquiry into labour, sustainability, materiality, and embodied knowledge.

In the first part, the article contextualizes the growing academic interest in (handi)crafts within anthropology and ethnology. It outlines a shift from viewing (handi)craft as residual cultural practices to understanding it as dynamic and socially embedded activities that offer insights into broader social transformations. This conceptual repositioning is evident in recent research that emphasises sensory experiences, slow knowledge, gender, class, and creative re-appropriation, while highlighting the tensions between tradition and innovation, authenticity and commodification.

The second part focuses on traditional building knowledge as a specific field where craft, conservation, and education intersect. It examines the role of embodied expertise, intergenerational transmission, and professional recognition, as well as debates about authenticity, innovation, and the relationship between manual and technological work. These discussions illustrate how traditional construction skills contribute not only to heritage conservation but also to broader reflections on labour, learning, and sustainability.

In conclusion, the article argues that craft today is more than just a legacy of the past. It provides a critical lens for thinking about alternative futures – socially, economically, and environmentally. However, the transformative potential attributed to craft must be taken with caution. Critical voices point out that concepts such as ‘creativity’, ‘community’ or even ‘crafts-person’ are socially and politically charged and often obscure inequalities in access, recognition and institutional support. The article therefore calls for further exploration of the ambivalences of craft practices and discourses, emphasizing their ability to challenge dominant models of knowledge, production, and social organization.

